

A lausanne-i béke a kortárs török történelemkutatásban

Egeresi Zoltán

Bevezetés

A lausanne-i béke (1923. július 24.) a mai Törökország határainak döntő részét rendező, az I. világháború és az 1919-től 1923-ig tartó ún. felszabadító háború (kurtuluş savaşı) lezárása, egyúttal a Török Köztársaság kikiáltásához vezető út utolsó előtti jelentős állomása. A lausanne-i béke jelentőségét nem lehet eléggé túlbecsülni a jelenlegi Törökország szempontjából: általa sikerült az 1920. augusztus 4-án aláírt sèvres-i felülírva jelentős területeket visszaszerezni és lényegesen jobb feltételeket kiharcolni az ország számára az I. világháború után formálódó új világrendben.

Ebből kifolyólag az elmúlt száz év folyamán számos történelmi munka született meg a békeszerződés kapcsán; a szövegét több alkalommal is publikálták. Az aláírásának százéves évfordulója alkalmából az emlékezetpolitika és a történészi szakma is igyekezett méltó módon megünnepelni és emléket állítani a jeles eseménynek. Számos konferenciát rendeztek az ország határokra belül és kívül, illetve új kiadványok jelentek meg, amelyek igyekeztek a legkülönbözőbb aspektusból körüljárni a lausanne-i békéhez vezető utat, annak aláírásának körülményeit és hatásait.

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megvizsgálja, hogy a kortárs török történelemírás hogyan közelít a békeszerződéshez, különösen a századik évfordulója alkalmából, milyen módon, milyen eszközökkel igyekezett feldolgozni azt, melyek azok a témák, amelyek különösen nagy figyelmet kapnak, ezekkel szoros összhangban pedig mely tévhitek terjednek a török társadalomban a szerződés kapcsán. Ebből kifolyólag a lausanne-i béke történelmi háttere csak átfogóan, mondhatni bevezető jelleggel jelenik meg a tanulmányban, s jóval nagyobb hangsúlyt kap a jelenlegi politikai folyamatok értelmezése, az emlékezetpolitika, ezzel együtt pedig a történelemkutatás legújabb eredményeinek áttekintése.

(Megjegyzés: A török határok a 20. század folyamán többször módosultak. Ilyen volt például az 1930-as években Iránnal kötött területcsere, illetve 1938-1939 folyamán sikeresen visszaszerezte Szíriától a mai Hatay tartományt Antakya (Antiochia) központtal. Jelenleg pedig török csapatok állomásoznak Cipruson, Észak-Szíriában és Észak-Irakban is.)

Történelmi kontextus

Az 1923-ban aláírt lausanne-i békeszerződés számos tényezőből fakadóan különbözik az I. világháborút lezáró versailles-i szerződésektől. Egyrészt helyileg nem Párizs mellett írták alá, hanem a svájci Lausanne városában, a neoreneszánsz Palais de Rumine-ben; másrészt pedig időben jóval később. Végezetül a dokumentum nemcsak az I. világháborút, hanem a török felszabadító háborút is lezárta, az 1920-ban a szultáni kormányzat által aláírt sèvres-i békét – melynek a görög, francia, brit és örmény csapatoknak nem sikerült érvényt szerezniük – pedig zárójelbe tette. Lausanne ebből a szempontból emlékeztet az I. világháborút követő Közép-Európa új határaiért folyó lengyel-szovjet küzdelmet lezáró rigai békeszerződésre felszabadító háborúnak köszönhetően vált lehetővé a mai ország létrehozása Atatürk vezetésével (ahogy egy Atatürknek tulajdonított bon mot mutatja: az 1683-ban Bécs alatt kezdődő visszavonulást végül 1922-ben Ankaránál sikerült megállítani).

A szerződés aláírását 1922. november 21-én kezdődő és közel kilenc hónapig tartó konferencia előzte meg. A török delegációt a felszabadító háború egyik hőse, a később számos alkalommal miniszterelnök, majd Atatürköket (1923-1938) az államfői székben követő (1938-1950) İsmet İnönü vezette, míg a konferenciát Lord Curzon brit külügyminiszter elnökölte.

A versailles-i békéhez képest jelentős különbséget jelentett, hogy a török delegáció is aktívan részt vehetett a tárgyalásokban; İnönü kemény tárgyalópartnernek bizonyult. A divergáló álláspontok és a török delegáció hajthatatlansága miatt 1923 márciusában-áprilisában a tárgyalások megszakadtak.

A török pozíciókat erősítette, hogy a felszabadító háború alatt jelentősen megváltoztak az erőviszonyok: a sèvres-i béke által a szomszédoknak utalt területek jelentős részét vissza tudták szerezni. Az ország északkeleti részét a később a szovjetek által bekebelezett Örményországtól (gümrüi béke, 1920. december 2.), amelynek keretében sikerült még az 1877-78-as orosz-török háborúban elveszített tartományokat is visszaszerezni. A franciákkal Délkelet-Anatóliáról 1921. október 20-án megkötött ankarai egyezményben egyeztek meg. A görögök izmiri veresége után aláírt mudanyai fegyverszünet (1922. október 11.) az antant hatalmak megszüntette az ellenségeskedést az antant hatalmak és a törökök között, noha Isztambul brit, Trákia keleti része pedig görög ellenőrzés alatt maradt.

Az 1923 júliusában aláírt szerződést az ankarai parlament augusztus 23-án ratifikálta. A többi aláíró 1924. augusztus 16-ig járt el ugyanígy. A békeszerződés 143 cikkből áll, 17 mellékletet, öt részt, öt szerződést, öt jegyzőkönyvet és öt nyilatkozatot tartalmaz. A lausanne-i békeszerződés nyitva hagyta a moszuli tartomány kérdését, amelyet végül a Népszövetség Teleki Pál által vezetett bizottsága döntött el 1926-ban az Egyesült Királyság, pontosabban Irak javára. Moszul kérdése azóta is a török nemzeti radikálisok számára egy fájó pont.

A békeszerződéshez kapcsolódó emlékezetpolitika és a 2023-as emlékév

A lausanne-i béke lényegében az országot létrehozó szerződés, ebből kifolyólag jelentőségét a mai Törökország szempontjából nem lehet eléggé hangsúlyozni. Már az aláírását is hatalmas ünnepek kísérték, s a korai köztársasági időszakban de facto nemzeti ünnep lett. Annál is inkább, mert az 1908-as ifjútörök hatalomátvétel július 23-ra esett, ami ezáltal szintén ünneppé vált, így a két ünnep az 1920-as és 1930-as években lényegében együtt tartották. Az Atatürk-éra (1923-1938) idején, 1935-ben kanonizált nemzeti ünnepek listájába viszont már nem került be. Ez részben annak volt köszönhető, hogy 1926 nyarán egy, az államfő elleni merényletkísérlet árnyékolta be az időpontot, másrészt pedig a rendszer a Török Köztársaság kikiáltásának (1923. október 29.) időpontját tette meg az állam kiindulópontjának. Az időszak hivatalos emlékezetpolitikájában az Oszmán Birodalom összeomlása, a felszabadító háború, a sèvres-i béke, a lausanne-i béke a köztársasághoz vezető út egy-egy állomása volt. Az 1927-ben, a kormánypárt, a Köztársasági Néppárt második kongresszusán Atatürk által tartott 36 órás beszéd (Nutuk) pedig ezt az időszakról való gondolkodást kanonizálta, melyben az ő szerepének kiemelése (és egyéb politikusok szerepének marginalizálása) mellett Lausanne helyét is kijelölte a török történelemszemléletben.¹ A beszédben sèvres-i és a lausanne-i szerződés bemutatásának taglalása után úgy zárta gondolatait, hogy „Úgy vélem, nem helyénvaló a Lozan-i Békeszerződés rendelkezéseit más békeszerződési javaslatokkal

¹ A jelenlegi szekuláris nemzeti ünnepek is mind a függetlenségi háború időszakához kapcsolódnak: a győzelem napja (az 1922. augusztus 30-i sakaryai győzelem emléke) azonban ezek között sem a sèvres-i, sem lausanne-i béke nem kapott helyet.

összehasonlítni. Ez a szerződés egy olyan dokumentum, amely a török nemzet ellen évszázadok óta tervezett és a Sèvres-i Szerződéssel véglegesnek hitt hatalmas megsemmisítési kísérlet bukását hirdeti. Ez a mű az Oszmán Birodalom történetében példátlan politikai győzelem eredménye.”

Atatürk halála után İsmet İnönü követte az elnöki székben, aki 1950-ig, az első szabad választásig irányította az országot. Ugyan július 24-e továbbra sem emelkedett nemzeti ünnepi rangra, de a békeszerződés kapcsán továbbra is tartottak megemlékezéseket. A fordulatot a rezsimváltás hozta: az 1950-ben hatalomra kerülő Demokrata Párt legfontosabb politikai ellenfele az immár ellenzékbe szoruló İsmet İnönü lett, akinek kultuszát politikai megfontolásból a kormányzat a lausanne-i békeszerződés ünneplésével nem akarta erősíteni.² A 20. század második felében folytatódott a békeszerződés szerepének visszaszorulása október 29-éhez képest. Ebből kifolyólag a hivatalos emlékezetpolitika október 29. századik évfordulójának jóval nagyobb súlyt adott. A már 2002 óta regnáló Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) az összes stratégiai dokumentumot az utóbbi bő tíz évben a köztársaság kikiáltásának 100. évfordulójának jegyében alkotott meg. A 2023-as célok (Hedef 2023) – melyek teljesülésének bemutatásától a tanulmány eltekint – a politikai közbeszédben gyakran megjelenő kifejezés volt a közelmúltban.

Noha a sokak által Lausanne ellenpárjának tekintett sèvres-i béke természetesen megmaradt a bukás, az összeomlás, igazságtalanság – voltaképp a magyar Trianon-felfogáshoz hasonló – példájának, Lausanne értékelése nem egyöntetű. Sèvres mementója annak, hogy az ország egyedül van, s minden szomszédjával harcolni kényszerül a túlélésért (ahogy a divatos török bon mot tartja: az országot három oldalról tenger, négy oldalról ellenség határolja). Kívülről és belülről ellenségekkel kell szembenézni, s csak a harc útján lehet megakadályozni, hogy feldarabolják az országot. Eme a politikában és a közgondolkodásban gyakran megjelenő vélekedést a szakirodalom sèvres-szindrómaként (Sevr Sendromu) ismeri, s különösen a kurd szeparatista törekvések fellángolása idején kap nagyobb nyilvánosságot. Noha a sèvres-i békét Lausanne eltörölte, de sokan azt sem tartják győzelemnek.

A török közvéleményben és politikában – így ettől nem függetlenül a történészeknél is – visszatérő kérdés, hogy a békeszerződés győzelem vagy vereség (zafer mi hezimet mi?). A politikum kevésbé Atatürk-párti részében (főleg egyes islamista csoportoknál) a válasz inkább negatív. Egyrészt a birodalmi nagyhatalmiságot nem sikerült megőrizni, de ami fontosabb, hogy az utolsó oszmán parlament által 1920 elején elfogadott úgynevezett Nemzeti Paktumban (Misak-i Milli) meghatározott területek egy részét nem sikerült megszerezni, (Nyugat-Trákia és Moszul), így a paktumhoz képest a török delegáció jelentős engedményeket tett. Ilyen kritikákat pedig a jelenlegi török államfő, Recep Tayyip Erdoğan is megfogalmazott 2016-ban egy, önkormányzati képviselőknek tartott beszédében, amikor arra célzott, hogy a lausanne-i békeszerződésből fakad, hogy Görögországgal az égei-tengeri szigetek miatt feszültségek vannak.³ Természetesen az államfő nem határrevíziót akart; de az elszólás jól mutatja, hogy a felszín alatt török társadalomban továbbra is akad elégedetlenség az 1923-as rendezés kapcsán, amit akár a politikai szereplők használhatnak is.⁴ Minden esetre az államfő a százéves

² <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/233443>

³ <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/cumhurbaskani-erdogan-birileri-lozani-zafer-diye-yutturmayi-calisti/654904>

⁴ A másik tényező pedig az ismerethiány lehet: a Dodekanészoszt és Líbia feladásával járó olasz-oszmán háborút (1911-1912) is Lausanne-ban írták alá, csak az Ouchy Palotában. Ebből kifolyólag erre a szerződésre is szokás lausanne-i békeként hivatkozni; ugyanakkor a szigetek sorsa nem 1923-

évfordulón elhangzott beszédében inkább kerülte a területi kérdéseket és a inkább a hősökre emlékezett: „*A lausanne-i békeszerződés 100. évfordulóján kegyelettel emlékezem köztársaságunk alapítójára, Gázi Musztafa Kemálra, fegyvertársaira, valamint mindazokra a mártírokra, akik életüket adták függetlenségünkért és jövőnkért. Tisztelettel adózom a hőseinknek, akik a mártírság (gázilik) megtiszteltetését elnyerték, és imádkozom, hogy az Úr örökké fennmaradóvá tegye Törökországot.*”⁵

Ezen hangokkal szemben a mainstream török történetírás egyértelműen amellett tette le a voksát, hogy lausanne-i béke sikertörténet. Baskın Oran neves török történész úgy látja, hogy békeszerződés három szempontból jelentős. Egyrészt azért, mert a többi versailles-i békediktátummal szemben a lausanne-i szerződést valós tárgyalások útján sikerült elérni. Másrészt a békeszerződés lehetővé tette a kapitulációk eltörlését és az ország gazdasági függetlenségét. Végezetül pedig az ország függetlenségének is a dokumentuma, hiszen a Szorosok kivételével (ezt majd 13 évvel később, a montreux-i konferencián szerzik vissza) az ország visszakapta a területi szuverenitását, s ebből kifolyólag a béke az országot létrehozó dokumentum is.

A történészszakmai erőfeszítései, a szerződés rendszeres újranyomtatása ellenére a török közvéleményben számos tévhit él Lausanne-nal kapcsolatban. Ezek egy fontos csoportját jelentik azok, amelyek elsősorban a kisebbségi kérdéshez kötődnek, és a vonatkozó cikkek rossz vagy pontatlan (37-45. cikk) értelmezéséből fakadnak. Ide tartozik az a tévhit, miszerint csak az örmények, görögök és a zsidók kaptak jogokat, ami annyiban nem állja meg a helyét, hogy a szerződésben a nem muszlimok kifejezés szerepel. Ezen csoportokon kívül ráadásul általános emberi és nyelvhasználati jogokat is tartalmaz a szöveg, minden török állampolgárra, nemcsak a nem muszlimokra vonatkozóan. Szintén a közhiedelem része, hogy a szerződés egyik cikke, egész pontosan a 45. cikke kölcsönösségi záradékot tartalmaz Görögországgal: valójában a kérdéses pont arról szól, hogy azok a jogokat, amelyek megilletik a nem muszlimokat Törökországban, Görögország is alkalmazza a területén élő muszlim kisebbségre. Ezen kívül vannak olyanok, amelyek a hazai Trianon-legendák kapcsán ismerősek. Ide tartozik, az a tévhit, hogy 2023-ban, 100 évvel az aláírás után a szerződés lejár, vagy, hogy a titkos záradékai vannak. Szintén visszatérő gondolat, és az észak-iraki kurd függetlenségi törekvések fényében különösen aktuális, hogy ha Moszul és Kirkuk (Észak-Irak) egy másik állam fennhatósága alá kerülne, akkor Törökország annektálhatná. Végezetül az is bevett elképzelés, hogy az Egyesült Államok elutasította volna a szerződés ratifikálását. Mivel az USA csak megfigyelőként vett részt a béketárgyaláson, emiatt nem is ratifikálhatta azt. A két ország végül 1927-ben rendezte a kapcsolatát.

A tévhitke elleni küzdelem és a kiemelt történelmi esemény megünneplésére tett törekvések a százéves évforduló alkalmából a szokásosnál is komolyabb erőfeszítést igényeltek a történészeketől. Noha az 1923-as évfordulót meghatározta a köztársaság kikiáltása (október 29.) miatti ünnepek és megemlékezések, hazai és nemzetközi konferenciák, a szakmai kifejezetten a békeszerződésnek is dedikált tudományos rendezvényeket, tanulmányköteteket és tanulmányt is. A nagyobb rendezvények között megemlítendő a Külügyminisztérium támogatásával a Török Történettudományi Társaság (Türk Tarih Kurumu) és az Aatürk Kulturális, Nyelvi és Történelmi Felső Tanács és az Atatürk Kutatóközpont közös szervezésével 2023 júliusában Ankarában nemzetközi konferenciát tartottak, melyen számos

ban, hanem 1912-ben eldőlt (vagy pontosabban 1947-ben, amikor Olaszországtól Görögországhoz kerültek).

⁵ <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogandan-lozan-baris-antlasmasi-mesaji>

miniszterhelyettes is beszédet mondott.⁶ Az évforduló alkalmából 2023. július végén pedig Lausanne-ban, a békekonferencia tárgyalásainak is helyet adó Beau Rivage Palace Hotelben emlékkonferenciát is szerveztek.⁷

Megközelítések

Ha vannak is viták a lausanne-i szerződés megítélését illetően, azt senki nem vitatja, hogy nagy jelentősége volt a modern Törökország létrejötte szempontjából. Ebből kifolyólag az utóbbi évtizedekben a szerződést, a szerződéshez vezető utat bemutatandó számtalan könyv és tanulmány látott napvilágot, a 2013-as évfordulóra Taha Akyol török újságíró, médiaszemélyiség narrációjával néhány történész közreműködésével, megszólaltatásával egy tízrészes dokumentumfilm készült Ismeretlen Lausanne (Bilinmeyen Lozan) címmel, amelyet a CNN Türk-tv csatorna adott le, de napjainkban a youtube-on is elérhető.⁸ Az egyenként megközelítőleg 50 perces részek a Balkán-háborúktól tekintik át az eseményeket, s nemcsak a lausanne-i konferencián folyó vitákat ismerteti (kisebbségi kérdés, határok, kapitulációk és államadósság stb.), hanem a Törökországon belül folyó vitákat, különös tekintettel Moszul kérdésre. Akyol a dokumentumfilmből 2014-ben egy könyvet is megjelentetett azonos címmel.

A török historiográfia a lausanne-i szerződés kérdését alapvetően négy megközelítésben tárgyalja.

- 1) „Egyszerű” forrásközlés, amely a szerződés és a hozzá kapcsolódó protokollok átirata mellett esetlegesen a lausanne-i konferenciához kapcsolódó jegyzőkönyveket, táviratokat tartalmaznak,
- 2) Átfogó, kifejezetten a lausanne-i békével, annak előzményeivel foglalkozó könyvek, tanulmánykötetek.
- 3) Résztémákkal foglalkozó könyvek: egy-egy fontosabb, releváns szereplő és a békeszerződés kapcsolatának bemutatása (itt főleg İsmet İnönü), továbbá a lausanne-i békéhez tartozó egy-egy kérdéseket tárgyaló könyvek (főleg kisebbségi kérdés vagy Moszul),
- 4) A lausanne-i szerződéshez vezető utat, jellemzően az Oszmán Birodalom által aláírt modruszi fegyverszünetről az Atatürk vezette felszabadító háború állomásait egészen 1923 júliusáig vagy a Török Köztársaság kikiáltásig bemutató átfogó művek, melyekben a folyamat állomásaként fontos szerepet kap a békeszerződés, de fókuszuk jóval tágabb. Ebből kifolyólag a terjedelmi korlátok miatt ezeket jelen tanulmány nem vizsgálja.

Forráskiadások

Noha a szerződés szövege interneten is elérhető, az utóbbi egy évtizedben számos új kiadás látott napvilágot. Ezek lényegében a szöveg napjaink török nyelvhasználatának, írásmódjának megfelelő kiadványok, amelyekhez a közreadó rendszerint néhány oldalas, átfogó bevezetőt írt, egyes esetekben pedig a korabeli arab és perzsa vagy egyszerűen manapság már nem használt

⁶ <https://ttk.gov.tr/100-yilinda-lozan-baris-antlasmasi-uluslararasi-sempozyumu-turk-tarih-kurumu-konferans-salonunda-gerceklestirildi/>

⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/isvicrede-100-yilinda-lozan-baris-antlasmasi-paneli-duzenlendi/2953458>

⁸ https://www.youtube.com/watch?v=rkCR8UgD5I&list=PLjU_eKKbWnzca5Tu4XegRRttgW7uknUf2

kifejezésekhez rövid szöszedetet, magyarázatot mellékeltek. Ezek a művek nem annotáltak, s rendszerint tényleg csak egyszerű szövegátiratok.

A műfajban a lausanne-i békéről a legátfogóbb, mintegy 8 kötetes kiadvány Seha L. Meray (1921-1977) nemzetközi jogi professzor nevéhez fűződik (A lausanne-i békekonzferencia jegyzőkönyvei és dokumentumai – Lozan Barış konferansi Tutanaklar ve Belgeler). Meray sziszifuszi munkával az 1922 végén induló békekonzferencia francia nyelvű jegyzőkönyveit fordította le, kiegészítve török és angol nyelvű iratokkal, beszédekkel, illetve egyik kötet tartalmazza magát a szerződést és a hozzá kapcsolódó protokollokat is. A monumentális munkához az akkor még életben lévő İsmet İnönü írta az előszót. A munka első kiadása 1969-1973-ban látott napvilágot, majd a Yapı Kredi Bank⁹ gondozásában először 1993-ban majd 2001-ben jelent meg újra. Az egyenként 140-500 oldalas kötetek egyedülálló forrásként szolgálnak a békeszerződéshez vezető út megismeréséhez, hiszen tartalmazzák a különböző bizottságok jegyzőkönyveit, a különböző csatolmányokat stb. A mű tehát elsőrendű forrásanyagként szolgál, azonban nem annotált, maga a szerző nem jegyzett a különböző ülésekhez, szereplőkhöz vagy magának a béke szövegéhez sem kommentárokat, magyarázatokat. Meray pár évvel később, 1977-ben Osman Ocay (1924-2010) török diplomatával hasonlóképp kiadta a mudroszi fegyverszünettel és a sèvres-i békéhez kapcsolódó iratanyagot az Oszmán Birodalom összeomlásának dokumentumai címmel (Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri).

Minden esetre Meray hatalmas dokumentumgyűjteményét a lausanne-i béke 50. évfordulójára a török Külügyminisztérium gondozásában megjelent kötet is használta. A mű szintén tartalmazza a szerződés szövegét és a protokollokat, azonban bevezetőként közel kétszáz oldalon a tárgyalások bemutatása mellett a különböző kérdéseket (határ, kisebbségek stb.) is részletesen sorra veszi, történelmi háttérüket is felvázolva.¹⁰

Bilal N. Şimşir (1933-1993) török diplomata és történész számos könyvet írt a korszakról, köztük kiemelkedik a kifejezetten a békeszerződésről szóló, 2012-ben megjelenő több mint 700 oldalas kötete (Lozan Günlüğü – Lausanne-i napló), amely az 1922. szeptemberi győzelemtől a békeszerződés aláírásáig vezető utat, illetve az azt követő hónapok hatályba lépési folyamatát, illetve értékelését mutatja be. A mű rövid történelmi áttekintés után lényegében a folyamathoz tartozó forrásokat felhasználva (különböző szereplők közötti táviratok, levelek beszédek, török és angol levéltári dokumentumok, forrásgyűjtemények, korabeli újságcikkek) napról-napra mutatja be a fejleményeket. A szerző az esetek kis részében látta el magyarázó szöveggel a különböző dokumentumokat, az elsődleges források összegyűjtésével és közzétételével elsősorban az eseményfolyam bemutatására és nem elemzésére törekedett.

Átfogó kötetek

Az utóbbi években számos átfogó tanulmánykötet született, amely a lausanne-i békeszerződést járták körül, a legkülönbözőbb témákban. A török történészszakma számos tagját felvonultató tanulmánykötet jelent meg 2021-ben Bülent Özükan újságíró, író és a neves İletişim kiadó egyik alapítójának szerkesztésében. Az Első és utolsó béke – Lausanne a 100. évben (İlk ve Son Barış –100. Yılında Lozan) címet viselő, 28 szerző koprodukciójában készülő több mint 300 oldalas könyv korabeli fotókkal és térképekkel gazdagon illusztrálva a történelmi háttér felvázolása

⁹ Törökországban a legtöbb hazai bank jelentős könyvnyomtatási tevékenységet folytat/támogat.

¹⁰ <https://diad.mfa.gov.tr/diad/50yil/50-yil-lozan-1922-1923.pdf>

mellett tanulmányokat tartalmaz a tárgyalásokról, a kisebbségi kérdésről, Moszulról, Oroszország és Görögország percepciójáról, illetve a békeszerződés értékeléséről – így közel száz év távlatából.¹¹

A kortárs tudományos feldolgozások között a legfontosabb kiadvány a 100. évfordulóra megjelent több mint 1300 oldalas, képekkel dokumentált, 53 tanulmányból álló kötet, amely a békeszerződés számos aspektusát vette górcső alá (A 100. évben a Lausanne-i Békeszerződés – 100. Yılında Lozan Barış Antlaşması). Az Eminaalp Malkoç, az Isztambuli Műszaki Egyetem professzora által koordinált, rajta kívül Hazal Pabuççular, Çağla Derya Tağmat, Ahmet Gülen által szerkesztett monumentális műhöz összesen 47 szerző működött közre. A tanulmánykötet hosszából és a felvonultatott impozáns szerzőlistából fakadóan a Lausanne-i békeszerződés számos aspektusát sikerült körbejárnia. Az öt nagyfejezetre osztott mű első része a lausanne-i békekonferencia és a szerződéshez kapcsolódó különböző technikai részek bemutatásáról szól. Külön tanulmányt kaptak a kapitulációk, a szerződés kereskedelemre vonatkozó passzusai, a Szorosok kérdése, a határkijelölés kérdései vagy a görög-török lakosságcsere vetületei a Svájcban folyó tárgyalásokat illetően.

A második nagyfejezet a lausanne-i béke különböző olvasatait vette górcső alá. Így többek között azt, hogyan jelent meg a török irodalomban, a muszlim-konzervatív rétegek hogyan látták a békeszerződést. Szintén ebben a fejezetben kaptak helyet azok a tanulmányok, amelyek az örmény média Lausanne-ábrázolását vagy a Törökországban, Isztambulban maradó görögség véleményét rögzíti.

A harmadik rész a nemzetközi aspektusokkal foglalkozik. Így például egy tanulmány a még egy ideig rendezetlen maradó Moszul-tartomány kérdését járja körbe, de a különböző hatalmak hozzáállását is a fejezethez tartozó tanulmányok mutatják be. A korszak legfontosabb országait külön elemzéseket kapnak: Egyesült Királyság, Franciaország, Egyesült Államok, Olaszország, de a felszabadító háborúban vereséget szenvedő Görögország és a békekonferencia viszonyát is bemutatják. Ugyanígy külön fejezetet kap a formálódó Szovjetunió, Románia vagy éppen Egyiptom. A kötet szintén tárgyalja a „semleges” országok és intézmények (ebben az esetben a Népszövetség) konferenciához fűződő viszonyát. A vesztes háború után a korábbi központi hatalmat tagjainak kapcsolatát is sorra veszik a tanulmányok: Németország, Ausztria, Bulgária és Magyarország.

Az utóbbi kapcsán Emre Saral tanulmányában bemutatja Magyarország és a békekonferencia kapcsolatát.¹² Kitér a trianoni békeszerződés hatásaira, majd pedig tárgyalja azokat a szereplőket, így a Magyar Külügyi Társaságot, amelyek erőfeszítéseket próbáltak tenni, hogy az ország is részt vegyen a konferencián, hogy Törökország érdekeinek megfelelő szerződés szülessen – sikertelenül. Budapest nem kapott meghívást. Ennek ellenére a magyar kormány figyelemmel követte az eseményeket, Ruzskay (Ranzenberger) Jenőt kereskedelmi attaséként az országba is küldte tárgyalni 1923 elején. Mi több, a korábbi miniszterelnök Friedrich István is az országba látogatott, 1923. május 23-án Afyonban magával Atatürkkal is találkozott.

A negyedik nagyfejezetben kifejezetten a 100. évforduló és ehhez kapcsolódóan a lausanne-i békeszerződés emlékeztének feldolgozására, illetve ennek értékelésére vállalkoztak a tanulmányírók. Az utolsó nagyobb részben pedig a békeszerződéshez kapcsolódó kronológiát, illetve egy szakirodalmi áttekintést nyújt a könyv. Maga a kötet nem tartalmazza a

¹¹https://www.academia.edu/71048068/%C4%B0lk_ve_Son_Bar%C4%B1%C5%9F_100_Y_%C4%B1%C4%B1nda_Lozan

¹² Emre Saral: Macaristan'ın penceserinden Lozan barış konferansı ve barış antlaşması p. 1004-1021.

békeszerződés szövegét – ezt számos egyéb kiadvány megtette -, ellenben különböző aspektusok révén rendkívül részletes, jelentős forrásanyagot bemutató mű.

3) Résztémák

a) Személyek

A konferencián közreműködő személyekről számos könyv látott napvilágot, azonban politikai pályafutásából és szerepéből fakadóan közülük kiemelkedik İsmet İnönü. Az ő szerepét ráadásul tovább emeli, hogy a Lausanne-hoz kapcsolódó kutatások egyik központja a nevét viselő alapítvány, az İsmet İnönü Vakfi. A korábbi államfő, főtárgyaló halála után tíz évvel, 1983-ban a családja által létrehozott alapítvány a politikus emlékét gondozza, s ennek keretében számos, a békeszerződéssel foglalkozó könyv kiadásában működött közre. A konferenciát török részről levezénylő későbbi miniszterelnök és államfő halála után létrehozott alapítvány a hadvezér-politikus emlékének egyik legfontosabb öre, így számos kiadványt jegyez, amely İnönü szerepét mutatja be a török történelemben, így kifejezetten a békeszerződés aláírásában.

b) Egyes kérdések

A török társadalom érdeklődését mutatja, hogy az utóbbi években, évtizedekben néhány, a békében tárgyalt téma kapcsán is jelentek meg kötetek. Az érdeklődés nem véletlen a már tárgyalt városi legendák és a sèvres-szindróma árnyékában. A kisebbségi kérdés kapcsán elsősorban Baskın Oran munkásságát érdemes kiemelni. A másik kérdés a már említett moszuli tartomány ügye.

Konklúzió

A lausanne-i béke, amely 1923-ban zárta le a török felszabadító háborút és megalapozta a Török Köztársaság határait, a modern Törökország politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedésének kulcsfontosságú pillére. E szerződés nem csupán a Sèvres-i béke diktátumait semmisítette meg, hanem a török nemzet önállóságát és szuverenitását is deklarálta, megszüntetve a kapitulációs rendszer gazdasági kényszerpályáit. A lausanne-i béke jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni: a szerződés megkötése óta eltelt évszázad során a török történelemkutatásban, politikai diskurzusban és közgondolkodásban folyamatosan visszatérő téma maradt.

İsmet İnönü vezetésével a török delegáció sikeresen képviselte az ország érdekeit, és a nemzetközi tárgyalások során kiharcolta Törökország számára az első világháború utáni elérhető legkedvezőbb feltételeket. A szerződés létrejöttének politikai sikere abban rejlett, hogy Törökország a versailles-i békék szigorú diktátumaitól eltérően tárgyalásos úton szerezte vissza területei egy részét, és elkerülte az ország gazdasági kiszolgáltatottságát.

A 2023-as évforduló kapcsán a török történészszakma és a politika is igyekezett méltó módon reflektálni a békeszerződésre. A századik évforduló során szervezett nemzetközi konferenciák és publikációk rávilágítottak arra, hogy a szerződés nemcsak történelmi emlékezet, hanem aktuális geopolitikai és társadalmi kérdések keretében is értelmezendő.

A történészek egyetértenek abban, hogy a lausanne-i béke nemcsak a modern Törökország államiságának dokumentuma, hanem egy siker is. Ezt tükrözik az emlékév során megjelent tanulmányok és konferenciák is, amelyek a szerződés számos aspektusát, például a kisebbségi jogok kérdését vagy a geopolitikai hatásokat vizsgálták.

A lausanne-i béke történeti jelentősége ellenére számos tévhit és félreértés övezi a szerződést. A közhiedelmek között megtalálható például az az elképzelés, hogy a szerződés „lejár” 2023-ban, vagy hogy titkos záradékok tartalmaznak határrevízióra vonatkozó utalásokat. Ezek a városi legendák az elmúlt évtizedekben is befolyásolták a török közvéleményt és politikát. A kisebbségi jogokkal kapcsolatos félreértések is kihívást jelentenek. A török társadalomban élő különböző etnikai és vallási csoportok jogai a lausanne-i szerződés keretében szigorúan szabályozottak voltak, azonban ezek értelmezése máig vitatott a történészek és politikusok körében. Az emlékév során megmutatkozott, hogy a történelemkutatás és a politikai diskurzus képes újraértelmezni e történelmi dokumentum jelentőségét. Bár a szerződéshez kapcsolódó viták és tévhitik továbbra is fennállnak, a lausanne-i béke öröksége egyértelműen meghatározza Törökország jelenét és jövőjét.

Absztrakt

A lausanne-i béke (1923) a modern Törökország történelmének egyik legjelentősebb eseménye, amely lezárta a török felszabadító háborút és meghatározta az ország mai határainak döntő részét. A tanulmány célja, hogy bemutassa a lausanne-i békeszerződés kortárs török történetírásban betöltött szerepét, különös tekintettel annak 100. évfordulójára. A történelmi esemény kontextusának rövid ismertetése után a szerző elemzi a béke megítélésében és értelmezésében megjelenő irányzatokat, az emlékezetpolitikában betöltött szerepét, valamint a kortárs történészek által végzett kutatások és megemlékezések főbb eredményeit. A lausanne-i béke kortárs kutatásában nagyobb hangsúlyt kap az eseménytörténet mellett a béke geopolitikai, gazdasági és társadalmi vonatkozásainak feldolgozása, ideértve a kisebbségi kérdések, a Moszul-tartomány sorsa, valamint a nemzetközi szerződés körüli tévhitik és mítoszok vizsgálata (illetve cáfolata). A tanulmány kiemeli a történészek azon erőfeszítéseit, amelyek célja a szerződés újraértékelése és a közvélemény tájékoztatása.

A tanulmány rámutat arra, hogy a lausanne-i béke nem csupán történeti dokumentum, hanem a török nemzeti identitás és szuverenitás szimbóluma is, amelynek jelentősége a mai napig meghatározó a politikai és társadalmi diskurzusban. Az évforduló kapcsán szervezett események és publikációk tovább mélyítették a megértését és segítették annak pontosabb értékelését a kortárs történelemtudomány kontextusában.

Kulcsszavak: Törökország, lausanne-i béke, Musztafa Kemál Atatürk, emlékezetpolitika

Abstract

The Treaty of Lausanne (1923) stands as one of the most significant events in the history of modern Turkey. It concluded the Turkish War of Independence and defined the majority of the country's current borders. This study aims to explore the role of the Treaty of Lausanne in contemporary Turkish historiography, with particular focus on the centenary of its signing.

Following a brief overview of the historical context, the author analyzes trends in the interpretation and evaluation of the treaty, its role in memory politics, and the key findings of recent research and commemorations conducted by contemporary historians. In recent studies on the Treaty of Lausanne, increasing emphasis has been placed not only on the chronology of events but also on the geopolitical, economic, and social dimensions of the peace agreement. These include examining issues related to minorities, the fate of the Mosul province, and the myths and misconceptions surrounding the international treaty (and their debunking).

The study highlights the efforts of historians to reassess the treaty and to inform public opinion. It underscores that the Treaty of Lausanne is not merely a historical document but also a symbol of Turkish national identity and sovereignty, whose significance remains pivotal in political and social discourse to this day. The events and publications organized in connection with the centenary have deepened understanding and contributed to a more accurate evaluation of the treaty within the context of contemporary historical scholarship.

Keyword: Türkiye, Treaty of Lausanne, Mustafa Kemal Atatürk, memory politics